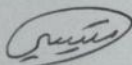

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

Тайсір Мостафа Абдуль Кадір Раваждех

УДК 72:711.523(Йор)

**ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМПОЗИЦІЇ
МІСЬКИХ ЦЕНТРІВ ЙОРДАНІЇ**

18.00.01- теорія архітектури,
реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Харків – 2001

2.01
2.025.4
Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському господарстві Міністерства освіти та науки України

- Науковий керівник: кандидат архітектури, доцент
Губіна Марія Володимирівна,
Харківська державна академія міського господарства, кафедра містобудування
- Офіційні опоненти: Доктор архітектури, професор
Раллєв Олександр Борисович,
зав. кафедрою основ архітектури Одеської державної технічної академії будівництва та архітектури
- Кандидат архітектури, доцент
Трегуб Наталія Євгенівна,
Харківський художньо-промисловий інститут, кафедра "Інтер'єр та обладнання"
- Провідна установа: Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, кафедра архітектурного проектування Міністерства освіти та науки України, м.Дніпропетровськ

Захист відбудеться "26" квітня 2001 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д64.056.02 при Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури за адресою: 61002, м.Харків, вул. Сумська, 40; конференц зал архітектурного факультету.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури за адресою: м.Харків, вул. Сумська, 40.

Автореферат розіслано "24" березня 2001 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради,
кандидат архітектури

Фоменко О.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Достатньо бурхливий розвиток країн так званого третього світу, з країнами Близького Сходу включно, спричинив динамічне зростання міст, вбираючих у себе найсучасніші досягнення цивілізації, і це стосується, насамперед, соціальних змін у життєдіяльності народів, пов'язаних із сторіччями створеного укладу життя. Це також у значній мірі стосується і освоєння технічного прогресу і не може не впливати на таку важливішу сферу буття, як архітектура, особливо міську. Велика кількість проблем архітектурно-просторової організації різноманітних форм життєдіяльних процесів зосереджуються у головних просторових вузлах реалізації цих процесів - міських центрах. Півторатисячорічна історія розвитку Арабських країн утворила достатньо стійкі прийоми організації і формування міських центрів, котрі стали архітектурним засобом просторової реалізації соціальної, культурної, національної, релігійної, торгової та інших форм життєдіяльності.

Традиції, котрі склалися у формуванні міських центрів, в великій мірі є головними чинниками формування міських центрів з їх громадськими і торговими функціями. Сучасний розвиток міських центрів у країнах Арабського світу, з Йорданією включно, зіткнувся з двома важливими проблемами: з одного боку, з необхідністю йти в ногу з сучасністю, постачаючи населенню усіма можливими засобами обслуговування у сучасних архітектурних формах і технологіях, а з другого боку - з прагненням зберегти найбільш цінні традиції архітектурно-просторової організації зазначених процесів і протистояти уніфікації і космополітизації архітектурно-будівельної справи.

Для успішного розв'язання зазначеної проблеми необхідне ретельне вивчення традиційних рішень архітектурних задач композиційно-просторової організації міських центрів в Арабському регіоні, з Йорданією включно. Проблеми історичного розвитку міських центрів і принципів їх формування дуже важливі для розвитку національної архітектури, тому особливу актуальність набуває аналіз процесу їх історичного розвитку, в котрих на перший план виходять функції громадського та торгового обслуговування.

Сучасні міські центри (далі скорочено МЦ) є уособленням довгої дороги розвитку цих функцій, котрі з часом знайшли нові форми організації, контингент споживачів, прогресивні технології і обладнання, розширений асортимент послуг, включаючи появу численних супутніх послуг. Міські центри, як різновид громадських комплексів, широко розповсюджені у світовій містобудівній практиці. Та, незважаючи на значні досягнення в галузі їх проектування, будівництва і експлуатації МЦ з значним обсягом послуг і розширення їх асортименту - універсальних та типових рішень, придатних для всіх країн різних континентів, не можливо створити. Це пояснюється безліччю специфічних умов, пов'язаних з

ДНБ
Андрій Стефанюк
Андрій Стефанюк

історично-географічними особливостями регіонів та країн, системою розселення, місцевими традиціями, етно-культурними ознаками, соціально-політичним устроєм та адміністративною структурою, демографічною та соціально-економічною ситуацією, рівнем технічного прогресу та розвитком штучного середовища мешкання людини. Треба констатувати, що міські центри в Йорданії, як і в інших Близькосхідних країнах, поєднували торгівлю, бізнесову діяльність, повсякденне побутове обслуговування, культурне з релігійним включно, та організацію розваг.

Зростання темпів будівництва, пов'язаних з урбанізацією та підвищенням життєвого рівня населення, супроводжується підвищенням рівня потреб, змінюванням структури споживання товарів та послуг. Це веде до розвитку активних форм відпочинку та дозвілля і потребує нових форм обслуговування, пов'язаних не тільки з задоволенням фізіологічних, але й інтелектуальних, оздоровчих, рекреаційних потреб. Слід зазначити, що насиченість сучасного життя, інтенсивність міської життєдіяльності та висока мобільність населення, при тенденції до скорочення вільного часу, потребує змін у загальній практиці організації громадського-торгового обслуговування населення. Потрібні штучні громадські утворення, які поєднують рекреаційні і духовні функції з торговими, як це було, наприклад, в середні віки на славнозвісному базарі Аль Хамідія в Дамаску.

Загальна риса, притаманна торгівлі з давніх часів, у вигляді концентрації покупців-продавців в одному місці поселень, пов'язаному з дорогами, обумовлювала більшість рішень, віддзеркалених у структурі ринку чи торгового центру. Це склало підвалини для формування громадсько-торгових утворень, закономірності їх функціональної та архітектурної організації, які недостатньо вивчені в історичному контексті. Така загальна проблема може бути включена до проблематики наукових досліджень і закладена до основи даної дисертаційної роботи. В процесі історичного розвитку міські центри набули комплексні риси громадсько-торгових центрів. Наведені вище аспекти проблеми повністю стосуються Йорданії. Проблема проектування, будівництва та експлуатації цих центрів потребує свого розв'язання.

Стан вивченості проблеми докладно розглянуто у першому підрозділі першого розділу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана як частка загальної проблеми "Дослідження принципів формування архітектурних комплексів в їх історичному розвитку" за програмою Харківської державної академії міського господарства та програмою міністерства будівництва та архітектури Йорданії.

Метою дослідження є розробка основних принципів формування різних типів МЦ у специфічних умовах Йорданії на основі вирішення **задач дослідження**:
- виявлення принципів еволюції формування центрів;

- виявлення історичних, культурних, національно-етнографічних, торгових, побутових і містобудівних чинників, котрі визначають основні принципи їх формування функціональної організації архітектурно-просторової композиції;

- визначення сучасних тенденцій формування центрів у світовій практиці та їх вплив на формування МЦ в Йорданії;

- розробка просторово-часових моделей МЦ різних типів для умов Йорданії.

Об'єкт дослідження. Міські центри Йорданії.

Предмет дослідження. Історичні фактори формування композиції МЦ Йорданії.

Методи дослідження. У дисертації застосовано системний підхід, котрий розглядає міські центри як підсистеми у системі міста. Проводились натурні обстеження і фотограмметрія громадсько-торгових центрів Йорданії, аналізувались природно-кліматичні умови Йорданії, можливості формування МЦ в існуючій містобудівній ситуації, історично-культурному середовищі, системі розселення і національного укладу, традицій, релігійно-етнічних особливостей. Під час дослідження було застосовано графоаналітичний метод, порівнювальний аналіз, метод структурного моделювання та експериментальне проектування.

Межі дослідження. Дослідження обмежено територіально регіоном та предметним аспектом - визначенням формування функційно-планувальної і архітектурно-просторової композиції МЦ та їх типології в Йорданії в специфічних містобудівних умовах, котрі склалися за час історичного розвитку .

Наукова новизна дослідження міститься у:

- вперше виконаном комплексному дослідженні формування МЦ в Йорданії в історичному розвитку;

- загальному теоретичному обґрунтуванні формування МЦ для умов Йорданії і рекомендацій для їх впровадження з урахуванням місцевих умов;

- розроблених рекомендаціях з вимогами до композиційної організації МЦ в специфічних умовах Йорданії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні принципового підходу до формування МЦ в розробці їх просторово-часових моделей і головне - рекомендацій до їх впровадження залежно від місцевих умов.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації наведені у сімох публікаціях. Узагальнені матеріали дослідження були застосовані при розробці дипломних проектів міських центрів в Йорданії за консультацією автора.

Достовірність та обґрунтування результатів. Обумовлена достатньо значною кількістю обстежених об'єктів міських центрів більшості міст Йорданії.

Структура та об'єм роботи. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (125 найменувань). Зміст роботи викладено на 172 сторінках: з них 115 сторінок основного тексту, 43 сторінок ілюстрацій і 5 таблиць.

ЗМІСТ РОБОТИ

Вступ містить обґрунтування вибору теми, аналіз стану вивченості проблеми, мету, об'єкт, предмет, методи, межі, наукову новизну, практичне значення та апробація результатів дослідження.

У першому розділі “Сучасний стан вивченості проблеми розвитку міських центрів Йорданії і фактори їх утворення” розглядаються: стан вивченості проблеми, науково-методичний апарат дослідження, природно-кліматичні фактори, особливості історичного розвитку архітектури Йорданії в системі країн Аш-Шам і наводяться висновки по розділу.

На протязі багатьох сторіч країни південного Середземномор'я і прилеглі до них були щільно пов'язані між собою, і більшість часу були під владою завойовників: фінікійців, грецьких та римських колонізаторів, персів, візантійців, турків. Іноді ці країни об'єднувалися в окремі емірати. Усі вони, разом з Йорданією, якій притаманна найбільш стародавня культура, пройшли загальний шлях формування штучного матеріального середовища, незважаючи на окремі відмінності. Методологічні, функціональні, архітектурно-просторові проблеми утворення сучасної системи громадсько-побутового обслуговування і створення громадських і громадсько-торгових центрів розглянуто в роботах Александра К. Е., Архангельської З. Е., Баранова М., Бернса В., Бочарова Ю. П., Вагарашкяна Ф. Ш., Вербжицького Г. І., Гайдучені О.О., Гібберда Ф., Гослінга Д. І., Грюна В., Губіної М. В., Дьоміна М. М., Єжова В. І., Кулаги В. А., Кристаллера В., Кудрявцева О. К., Мерфі Р., Макухіна В. Ф., Метленда Б., Нечасва Т.С., Сегідінова О. О., Сміта Л., Фоміна І. О., Хаггета П. тощо. Матеріали з краєзнавства і історії архітектури Йорданії в системі країн АШ-Шам наведені в Великій Радянській Енциклопедії (друге видання). Загальні відомості про розвиток архітектури і містобудування і мистецтва систематизовані по матеріалам Загальної історії архітектури; Загальної історії мистецтв, Історії мистецтв зарубіжних країн, Короткої художньої енциклопедії. У зв'язку з тим, що суміжні Близькосхідні країни (країни Аш-Шам) мали спільні риси в історичному розвитку їх архітектура розглядалась сукупно. Специфічні риси розвитку архітектури і містобудівництва країн Аш-шам наведені в капітальних дослідженнях докторів архітектури Раллева О. Б. і Воронової В. Л., в роботах вчених Файсала Ахмад Аль-Дайри, Алі-Каузі-Мохаммеда, Ваель Хуссейна, Васефа Радвана, Ель Харірі Хільмі Мохаммада, Аль-Гуссус Джавадат Салема. Виключно важливі матеріали про історичні міста Йорданії наведені в численних публікаціях департаменту старожитностей Йорданії, що на протязі багатьох років проводив вивчення стародавніх міст Йорданії.

Проте в останні часи почали набувати значення нові концепції у вирішенні питань формування міських центрів. Велике значення мають дослідження з

урахуванням процесів життєдіяльності в конкретному урбанізованому середовищі, екологічних аспектів реальних потреб населення. Вони базуються на вивченні етнокультурних особливостей, історичних рис розвитку торгівлі та інших форм життєдіяльності, включно з релігійно-філософськими поглядами окремих культур і народів. Але ці дослідження проводяться вибірково, недостатньо висвітлені, особливо щодо арабських країн.

Зацікавленість значного прошарку авторів цією проблемою обумовлена соціально-економічними чинниками: необхідністю розміщення об'єктів обслуговування в комфортній, забезпеченій транспортом зоні, необхідністю підвищення рентабельності центрів і економічності архітектурних рішень і раціоналізації зовнішніх і внутрішніх зв'язків, що в свою чергу опосередковано пов'язано із зростаючою вартістю міських територій. Але, незважаючи на велику кількість досліджень у галузі розвитку громадських міських центрів, до цього часу немає досліджень умов формування міських центрів Близькосхідних Арабських країн, з Йорданією включно, в їх історичному розвитку.

В дослідженні міських центрів Йорданії розвиток міських центрів розглядається як частина комплексного дослідження архітектури Йорданії при цьому:

- національні особливості архітектури існують і розвиваються сумісно з інтернаціональним і від їх співвідношення залежить ступінь самотності;
- композиційні особливості формування МЦ є результатом міжнародних зв'язків країн регіону і зв'язків з європейськими та іншими країнами;
- розвиток МЦ з точки зору історичної послідовності, треба розглядати відповідно історії арабських країн Близького Сходу.

Історичний аналіз розвитку центрів містить розгляд широкого спектру складових частин проблеми у тому числі природно-кліматичні чинники Йорданського Хашимітського Королівства, площею 97,74 тис. кв. км, котре розташовано між Сирією, Іраком, Саудівською Аравією, Палестиною, Ізраїлем.

Більша частина території Йорданії - плоскогір'я (кам'яниста пустеля, непридатна для життя). Вишина над рівнем моря - 500-1000м, найбільша вишина - 1754м (гора Рам на Півдні країни). На Заході - тектонічна западина Ель-Гор, де міститься солоне озеро - Мертве море, тече річка Йордан по Йорданській долині. Клімат субтропічний з сухим спекотним літом (в липні 24-30°C, в западині Ель-Гор і на Півдні подекуди до 50°C) і м'якою зимою (в січні температура 8-14°C). Більша частина населення зосереджена на Заході країни, найбільш і придатній для життя і господарської діяльності. На усій території країни бракувало і бракує води.

Особливості історичного розвитку архітектури Йорданії у системі країн Аш-Шам відзначив доктор архітектури Ралев О.Б. в етапах: архітектура Набатейського царства (кінець III ст. до н. е. – початок II ст. до н.е.; архітектура Йорданії періода Римської Імперії (початок II – кінець IVст. н.е.); (архітектура Йорданії періода

Арабських Халіфатів VII-Xст.); Архітектура розвинутого середньовіччя. Цю періодизацію з деякими доповненнями закладено в дисертацію.

В стародавній період під впливом фінікійців виникли своєрідні закриті торгові вулиці і торгово-ремісничі вулиці (суґи); в період грецької і римської колонізації комплексні громадсько-торгові центри з багатофункціональними площами і торговими закладами в портиках; в період середньовіччя з'явилися специфічні багатофункційні споруди – караван-сараї, хани, складні громадсько-торгові центри, такі як ринок Аль-Хамідія в Дамаску, торгово-готельний комплекс в Халебе.

Як визначає доктор архітектури Раллев О.Б., в період середньовіччя остаточно склалися композиційні прийоми, загальні для більшості споруд, котрі базуються на симетрії (караван-сараї і хани, медресе і марістани, мавзолеї та інші.)

Сучасний досвід доводить, що іде процес укрупнення МЦ і, що викликає особливу тривогу. Застосовуються без критичного розгляду “модні” західно-європейські і американські зразки, котрі не відповідають ані специфічним гео-кліматичним умовам, ані містобудівному оточенню.

У другому розділі “Аналіз особливостей розвитку і формування міських центрів в країнах Аш-Шам та Європи” досліджуються особливості формування міських центрів в період до сьомого сторіччя н.е.; особливості формування МЦ в VII-XVIIст.; особливості формування МЦ в XVII-XIXст.; особливості формування МЦ в період сучасного розвитку промислової і науково-технічної революції та висновки.

Вивчення історично-архітектурного спадку показує, що сучасні міські центри є наслідком еволюції торгових та громадських функцій у їх архітектурно-просторовому втіленні. Узагальнюючи, можна визначити декілька історично часових періодів їх розвитку:

Перший період (II-I тисячоріччя до н. е.- VIIст. н. е). З стародавніх часів, ще за фінікійців, природно-кліматичні фактори суттєво впливали на формування громадсько-торгових комплексів, вимагаючи створення захищених дахом пішохідних вулиць, атріумів, пішохідних галерей тощо. Стародавні Греція і Рим відзначаються створенням стратегічних і соціально-економічних передумов для інтенсивних громадських і торгових зв'язків між країнами регіону, насамперед у межах Середземномор'я. Поява торгових міст, котрі одночасно були центрами громадського життя, була прямим наслідком цих зв'язків (міста Мілет, Пірей, Прієна, Рим, Неаполь, Помпея та інші). В цей час виникають торгово-громадські простори (агори і ринки в Мілеті, Прієні та інші). Виникають і перші зразки нових на той час торгових споруд (торгові портики у Коринфі, Ассосі, стоа у Афінах та інші.), поряд з сугами, торговими вулицями, ханами тощо.

Другий період (середньовіччя, VII-XVIIст.). З розвитком ремесел, кустарних промислів, а пізніше різних виробництв, в аграрному секторі включно, посилюється вага товарно-грошових відносин. Міста Західної Європи здебільш розташовані на

торгових шляхах і їх перехрестях. Це обумовило їх перетворення у торгові центри (або громадсько-торгові центри). Процес стимулював створення торгових просторів у вигляді майданів для базарів біля замків, уздовж вулиць, у спеціально відведених для торгівлі місцях.

Третій період (XVII-XIXст.), охоплює часи зародження капіталістичних відносин і концентрації засобів виробництва і капіталів у руках приватних підприємців. Цей період відзначається бурхливим розвитком товаро-грошових відносин, що призводить до появи таких об'єктів, як:

- спеціалізовані магазини;
- універсальні магазини;
- комерційно-ділові та громадські комплекси;
- поліфункціональні об'єкти.

Четвертий період охоплює часи сучасного розвиненого капіталістичного засібу виробництва, в якому віддзеркалені досягнення науково-технічної революції – індустріальні засоби виробництва і продажу товарів та послуг. Він супроводжується подальшою спеціалізацією функцій міських центрів.

Особливості формування штучного середовища склалися під впливом культури завойовників та мегаструктури існуючої на теренах Серед-земномор'я. Це сприяло появі торгових міст Близького Сходу: Джераша, Петри, Бібла, Сідона, Дамаска, Рабата, Багдада, Аммана та інших, де сформувалися специфічні комплексні громадсько-торгові центри з сугами, портиками (вулиці і площі з лавками і торговими галереями, укритими чи напіввідкритими), а також укритими чи відкритими базарними площами, оточеними торговими та громадськими спорудами.

Порівнювальний аналіз центрів Західної Європи і Близького Сходу доводить, що в процесі їх розвитку виникли споріднені риси:

- концентрація торгово-громадських функцій біля торгових шляхів та їх перехресть й створення моно і поліфункціональних громадських просторів та об'єктів;
- схожість обрисів пішохідних зон, які є віссю композиції (у лінійних- вулиця, компактних – симетричні площі);
- функціональний склад, де головна функція – торгівля, супутні – побутові послуги і культові послуги (собор в Європі, мечеть на Сході);
- стилістичні та композиційно-планувальні особливості споруд, що притаманні архітектурі мусульманського Сходу.

В той же час, торгово-побутові об'єкти на Сході і на Заході відрізняються між собою: в Європі торгові і побутові приміщення знаходяться в перших поверхах будов, на Сході вони винесені назовні просто неба, чи під тент.

Досвід будівництва МЦ доводить, що їх прогресивний розвиток прямує шляхом укрупнення об'єктів за рахунок скорочення кількості малих, некон-

курентоспроможних магазинів з малим асортиментом, відсталою технологією і низькими архітектурними якістьми. Переважає і в Європі, і в країнах Арабського світу, незважаючи на усі перепони, багатofункційний багаторівневий комплекс.

Вивчення питань, пов'язаних з специфікою місцевих чинників Йорданії, свідчить, що на проектування і будівництво МЦ впливає весь комплекс чинників. Головними і визначальними належить вважати:

- географічні і природно-кліматичні;
- історично-культурні і національні, конфесіональні;
- суто архітектурні.

Їх сполучення і взаємодія визначають функціонально-планувальну і просторову організацію МЦ в Йорданії, обумовлюють стилістику архітектурних форм і їх декоративні та художні особливості.

Дослідження регіональних біокліматичних умов і їх впливу на формування структури центрів свідчить, що в загальному вигляді архітектура будівель віддзеркалює цей вплив. Питомі риси Йорданських МЦ "відібрані" під час історичної еволюції центрів, що підтверджується плануально-просторовими рішеннями будівель, особливостями композиційного формування їх зовнішніх та внутрішніх просторів, стилістикою архітектурних форм.

Містобудівні умови Йорданії визначаються багатьма чинниками, котрі, в більшій чи меншій мірі, відбиваються на формуванні системи МЦ у місті, їх місткості, розташуванні, зонах обслуговування. Система центрів частково відображає процеси історичної концентрації функцій і громадсько-торгових об'єктів, принадливих для міського населення. У Йорданії МЦ "статус" міських центрів не залежить від місця розташування і місткості.

Виявлено архітектурно-планувальні особливості центрів залежно від містобудівного оточення. На основі порівнювального аналізу МЦ прилеглих країн і закордонного досвіду, а також з урахуванням місцевих умов, визначена містобудівна типологія і міських торговельних центрів.

- 1 тип (А) - локальний місцевий центр; може доповнювати, в разі потреби, загальну систему обслуговування населення і існувати у вигляді окремих спеціалізованих моно- або поліфункціональних прибудовано-вбудованих приміщень у перших поверхах громадських закладів або житлових будинків. Вони призначені задовольнити повсякденні потреби населення (готелі, майстерні, офіси, медично-юридичні послуги тощо).

- 2 тип (В) - є центром загальноміського значення або центром міського району. Він має два підтипи (підтип В-1 великий за територією, чи В-2-компактний);

Підтип В-1 рекомендовано до розташування на існуючих пішохідних та торгових площах, вулицях; він може доповнюватися мережею магазинів та установ спеціалізованих послуг, комерційно-ділових підприємств до потрібної потужності з

урахуванням особливостей архітектурно-просторового середовища. Він є інтегрованим об'ємно-просторовим композиційним утворенням.

Підтип В-2 – окрема споруда, котра достатньо ощадливо використовує ділянку. Такі центри розташовані у центрі міст або на перехресті шляхів. В разі великої місткості, рекомендована композиційна побудова з кількох багатоповерхових споруд або у вигляді багаторівневого комплексу.

-3 тип (С) - регіональний (заміський чи міський), що притаманний для розвинутих арабських країн (Саудовська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет). Їх розмір приблизно 20-35 тис. кв.м загальної площі. Доцільно його розташування на великій вільній ділянці площею 20-30 га. Такі центри мають повний комплекс побутових, комерційних, торгівельних послуг, а також розважально-рекреаційних, релігійних, культурних тощо. Вони можуть поєднувати у структурі розвинену систему готелів, мотелів, паркінгів для традиційних та екзотичних транспортних засобів (верблюди, віслюки, коні). З метою забезпечення привабливості МЦ для іноземців пропонується створення колориту східного базару з його розвинутою інтегрованою інфраструктурою, де використовуються накопичені здобутки країн Сходу: суги, ремісничі ряди, виставки-продажі і таке інше, стилізовані у сучасному вигляді та дизайнерських розробках.

Проведене дослідження дає змогу визначити наступні варіанти центрів по функційному складу, що базується на співвідношенні часток загальної площі зайнятих приміщень під розташування відповідних видів послуг.

Так, у специфічних умовах Йорданії рекомендовані:

- комерційно-торгові центри, в яких 60-70 відсотків загальної площі відведено задля ділових та комерційних послуг, решта – торгово-побутові;
- торгово-побутові, де 60-70 відсотків площі відведено для торгово-побутових послуг, а 30-40 відсотків для комерційних та ділових функцій.
- спеціалізовані – під єдину функцію, наприклад – рекреаційну, розважальну, або медичну та інші, в яких під супутню функцію (торгову або ділову) відведено незначну частку приміщень.

Систематизація МЦ по композиційно-планувальній організації дала змогу виявити такі існуючі типи композицій:

- сугова (лінійна торгова вулиця);
- проста (у вигляді одного об'єму);
- ускладнена (з багатьох об'ємів, найчастіше з двох);
- атріумна двох видів: проста (багатосвітловий простір, атріуми всередині єдиного об'єму) і складна (двір, оббудований окремими об'ємами);
- комплексна – створена декількома спорудами, з'єднаними спільним пішохідним або іншим простором;
- комбінований комплекс – поєднаність сугів, торгово-громадських вулиць і громадських центрів різного призначення.

Дослідження композиційно-стилістичного складу центрів різного рангу дозволило відзначити, що він практично з ним не пов'язаний, і тільки віддзеркалює ступінь включення тих, чи інших архітектурно-декоративних елементів (у тому числі з ознакою національних прикмет архітектурних елементів).

Вивчення історично-культурних і релігійних традицій, обумовлених, у тому числі релігією ісламу, домінуючою в Йорданії, дає змогу стверджувати, що під час історичного розвитку архітектурного середовища, зовнішнього та внутрішнього, склалася специфічна архітектурна лексика, притаманна арабській архітектурно-будівельній культурі: аскетичні архітектурні форми, котрі створені на основі простих геометричних форм, сполучених в фантастичні композиції і вони частогусто доповнюються не менш фантастичними орнаментами і декоративними елементами, котрі побудовані на гранті геометричного рисунку з сплетінням мальовничих арабських написів.

Виконане дослідження доводить, що на формування МЦ впливають такі визначальні чинники як: місце їх розташування (включно з впливом різниці між містами, районами і регіонами будівництва), природно-кліматичні особливості та умови існуючого архітектурного середовища. Доведено, що функціонально-планувальна організація центрів інколи побудована на основі використання національних, регіональних і місцевих архітектурних традицій з урахуванням мусульманської історичної і народної архітектури.

У третьому розділі "Сучасні принципи формування громадсько-торгових центрів в Йорданії" розглядаються: функціональні, планувальні і композиційні принципи формування громадсько-торгових центрів; принципи урахування архітектурної стилістики та біокліматичних факторів, та принципи моделювання громадсько-торгових центрів; рекомендації щодо їх впровадження.

Для арабських міст на сучасному етапі розвитку визначення місця розташування громадсько-торгових центрів є складним завданням у зв'язку з дефіцитом міських ділянок і їх великою вартістю, особливо зважаючи на існуюче історично-культурне середовище та екстремальні біокліматичні умови. Усе це вимагає сформулювати головні принципи їх формування.

Вимога містобудівної відповідності побудована, з одного боку, на закріпленні існуючих закономірностей статусу і розміру центру, масштабу і значенню міста, характеру оточуючої забудови, а також значенню району міста, з другого боку, наведений принцип вважає доцільним використовувати дворівневу систему організації МЦ у вигляді: місцевих (локальних) міських та регіональних. Запропоновано також три типи центрів за місткістю: малі, середні, великі.

В умовах реконструкції принципом формування МЦ має бути спадкоємність ознак архітектурного середовища, його стилістики та композиційного строю з метою збереження єдності середовища, а також принципу комунікаційної єдності,

котрий має визначати характер взаємозв'язків існуючих пішохідно-транспортних шляхів з передбачаємими комунікаціями центру.

Рекомендовано принцип раціональної відповідності, згідно з яким в арабських країнах, з Йорданією включно, жорсткість і визначеність планувально-просторової структури торгово-побутових функцій поєднується з гнучкістю і невизначеністю в рішенні допоміжних функціональних приміщень. Цей принцип реалізує специфічну особливість центрів східного регіону, має свої як позитивні риси у вигляді комерціалізації функцій, що безперервно адаптуються до мінливої економічної ситуації, так само і негативні - деяку умовність рішень функціональної структури, а отже веде до втрати чи підвищення їх місткості і вартості.

Концепція композиційного формотворення функційно-планувальної організації центра має виходити з принципу єдності містобудівної і об'ємно-просторової систем, під яким розуміється вивчення і аналіз можливостей використання ситуації і пристосування до неї не тільки з точки зору створення об'єму споруди центру в конкретних обставинах, а з точки зору впровадження ідеї торгово-громадського життя в різних традиційних формах: ринках і сугах, громадсько-торгових комплексах і лінійних пішохідних вулицях або в інтегрованому просторі, включаючи усю різноманітність перерахованих елементів.

Велика роль у формуванні композиційної функціонально-планувальної структури і просторової організації центрів в Арабських країнах належить біокліматичному фактору, вирішальне значення котрого видно майже у всіх типах досліджених центрів. Автором розроблені посилки застосування біокліматичних засобів у центрах різного типу з метою створення комфортного архітектурного середовища. На основі карто-графічного поділу території Йорданії на зони з визначеними природно-кліматичними параметрами рекомендовано певні заходи для захисту споруд від несприятливого погодного впливу. Доведена обов'язковість використання принципу біокліматичного моделювання об'ємно-просторової структури споруд, що зменшує негативний вплив зовнішнього середовища, з урахуванням макро – і мікрокліматичного районування для забезпечення психофізіологічного комфорту відвідувачів.

Автором визначені сталі архітектурні прийоми та деталі, котрі розвивались і вдоско-навливались протягом історичного розвитку країн Аш-Шам з Йорданією включно, що доцільно застосовувати в сучасній практиці.

На основі проведеного порівнювального ретроспективного аналізу МЦ в Йорданії і суміжних Близькосхідних країнах, а також державах Заходу було запропоновано класифікацію існуючих центрів для умов Йорданії за ознаками:

- статус, або ранг;
- розмір (місткість), площа ділянки;
- принципи та особливості формування;
- ступінь ізоляції від навколишнього середовища;

- застосування біокліматичних засобів захисту;
- композиційна структура.

Це дає змогу враховувати наведені ознаки при проектуванні громадських центрів Йорданії і визначити такі композиційні рішення:

- острівні баштово-подіумного типу;
- лінійні баштово-подіумного типу;
- лінійні у вигляді окремих витягнутих вздовж вулиць багатоповерхових споруд;

- складні з різноманітною об'ємно-просторовою структурою (з вертикальним, горизонтальним чи змішаним розвитком у вигляді єдиної структури, чи системи павільйонів);

- складні інтегровані структури, де поєднуються суги, відкриті площі, атріуми, торгові вулиці з окремими спорудами релігійного, комерційного, ділового, культурно-просвітницького, побутового і рекреаційного призначення.

Для атріумних споруд рекомендовано застосовувати різні типи атріумів:

- повносвітні атріуми на всю висоту споруди з галереями і переходами різних типів;
- атріуми, котрі починаються тільки не з першого поверху, де розташовані перекриті зали.

Таким чином автором розроблена класифікація громадських центрів за композиційними та іншими важливими ознаками і їх просторово-часової моделі різного статусу з урахуванням історичного містобудівного оточення та рекомендації до їх впровадження доцільно використовувати в сучасній проектній практиці і для подальших наукових розробок.

ВИСНОВКИ

1. Дослідженням доведено, що більшість сучасних центрів в Йорданії побудовано під впливом західноєвропейських або американських зразків, що не відповідає ані місцевим природно-кліматичним умовам, ані традиціям, що явно, чи не явно існували сторіччями.

2. Вивчення історичних закономірностей формування громадських міських центрів Йорданії свідчить, що головні особливості розвитку центрів визначають такі чинники: природно-кліматичний, історично-культурний, архітектурний і містобудівний.

Дослідження історичного спадку дало змогу визначити загальні умови їх виникнення, принципи формування і розвитку, головні особливості їх архітектурно-композиційної і планувальної організації, що грають провідну роль і в сучасний період. Творче використання результатів аналізу існуючого архітектурного середовища з його неповторною своєрідністю має бути закладено до проектів сучасних центрів міст на Близькому Сході, що мають самобутню стародавню

архітектуру. Кінцевим об'єктом цільової проблематизації виступає їх прогнозування.

3. Узагальнення розвитку центрів у ретроспективі дозволило запропонувати нові форми їх організації, поєднуючи традиційні суґи, ринкові площі, торгово-ремісничі вулиці, хани, мечеті з сучасними спорудами центрів і їх комплексів, що дозволить збагатити художній образ міста.

4. Використований порівняльний аналіз розміщення центрів у забудові міст дозволяє констатувати деяку випадковість їх розташування, що обумовлено, мабуть, суто економічними чинниками. Це приводить до недоліків, як у соціальному, так і архітектурному аспекті: відсутня чітка система організації обслуговування населення, котра позначається на їх пішохідній досяжності. Центри часто-густо розміщуються на випадкових затиснених ділянках, малоприсадибних для них з їх розвинутою інфраструктурою, недостатньо ураховується оточуюче середовище. Це обумовило необхідність розробки нової класифікації МЦ за визначеними ознаками, що враховують комплекс факторів.

5. Проведене дослідження дозволяє запропонувати декілька рекомендацій щодо використання історичної архітектурної спадщини, характерної для мусульманської архітектури. Визначено, що підставою для створення комфортних умов для відвідувачів і співробітників МЦ, є раціональна організація його внутрішнього простору; вона також визначає об'ємно-просторову композицію будови: компактну, павільйонну, складну, глибинно-симетричну чи асиметричну, інтегровану тощо.

6. На базі окреслених, найбільш поширених структур центрів, пропонуються для застосування в умовах Йорданії такі види:

- лінійна суґова (крита, відкрита чи комбінована торгово-ремісничая вулиця або простір пасаажного виду);
- компактна проста у вигляді окремого об'єкту з одним, чи кількома атріумами; компактна ускладнена структура з декількох об'ємів, поєднана подіумом;
- комплекс-центр, що створено з декількох об'ємів, або об'єктів, що поєднані спільним пішохідним простором (великим атріумом або площею).

7. Розроблено методикy урахування біокліматичних факторів при будівництві споруд МЦ на основі використання багатовікового досвіду східних архітекторів і будівників і його збагачення сучасними методами і прийомами захисту будівель від погодних негараздів в умовах жаркого клімату Йорданії. Одночасно, ступінь комфортності має підвищуватися з підвищенням статусу центру та його значущості в місті. Комплексне урахування розглянутих і запропонованих положень, наведених вище, дозволить одержати великий позитивний економічний, соціальний і архітектурний ефект.

8. Для створення індивідуального, неповторного регіонального обличчя міст Йорданії доцільно рекомендувати місцеві архітектурно-композиційні та декоративні засоби та елементи при формуванні архітектури споруд МЦ, інтер'єрів і

усього архітектурного середовища та благоустрою (айвани, аркади та галереї, арабські орнаменти та арабески, різьблення по каменю тощо).

9. Розроблені класифікації та рекомендації дають змогу сформулювати на науковій підставі головні вимоги до майбутніх забудовників, проектувальників та законодавчих актів, що діють в умовах Йорданії. Вони мають за мету підвищення якості архітектури центрів, навколишнього оточення, комфорту життєдіяльності населення (табл.1).

10. Створено теоретичні просторово-часові композиційні моделі МЦ для умов Йорданії (табл.2).

Автор рекомендує використовувати результати свого дослідження у проектуванні, як безпосередній методичний матеріал з визначенням типів і структури МЦ, в залежності від конкретних особливостей та обставин середовища та інших зазначених чинників. Запропонований метод передбачає, насамперед, аналіз природного та історичного контексту. Фактичні дані, зібрані автором, складають значний матеріал для передбаченого передпроектного аналізу.

СПИСОК ОПУБЛКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА

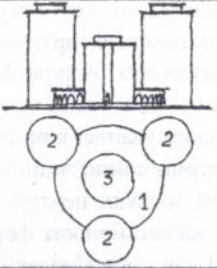
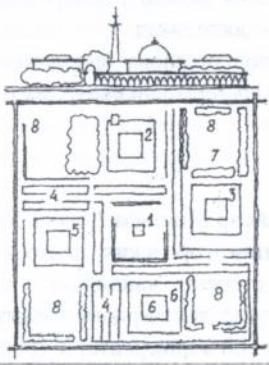
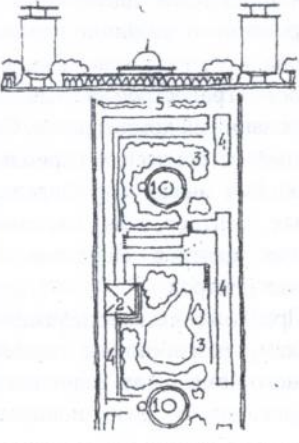
1. Раваждех Тайсир Мостафа. Роль учреждений культурно-бытового обслуживания в формировании селитебной территории Харькова // Традиції і новації у вищій архітектурно-художній освіті // Під загальною редакцією Н. Є. Трегуб. – Харків: ХХІІІ, 1998. - №3. - С. 83-85.
2. Раваждех Тайсир Мостафа. Общественно-торговые центры Иордании // Традиції і новації у вищій архітектурно-художній освіті // Під загальною редакцією Н. Є. Трегуб – Харків: ХХІІІ, 1998. - №2.- С. 86-89.
3. Раваждех Тайсир Мостафа. К вопросу развития общественно-торговых центров в Иордании // Традиції і новації у вищій архітектурно-художній освіті // Під загальною редакцією Н. Є. Трегуб – Харків: ХХІІІ, 1999. - №3.- С. 105-107.
4. Губина М.В., Раваждех Тайсир Мостафа. Исторические предшественники новых типов центров (мировая практика и опыт Иордании) // Респ. міжвід. зб. "Коммунальное хозяйство городов". – вып. 20. – Киев: Техника, 1999. - С. 53-55.
5. Раваждех Тайсир Мостафа. История и современность в зданиях центров (на примерах арабских стран) // Традиції і новації у вищій архітектурно-художній освіті // Під загальною редакцією Н. Є. Трегуб – Харків: ХХІІІ, 1999. -№2, 3. -С. 162-163.
6. Раваждех Тайсир Мостафа. Результаты дослідження принципів формування міських центрів Йорданії // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті // Під загальною редакцією Н. Є. Трегуб: ХХІІІ – Харків: – 1999.– №4,5. – С.152-154.
7. Раваждех Тайсир Мостафа. Вплив історичних і природно-географічних факторів на формування громадсько-торгових центрів Йорданії. // Науковий вісник будівництва: зб. ХДГУБА, ХОТВАБУ, –Харків: – 2000. - №11.- С. 5-10.

Головні чинники, впливаючі на формування центрів

Тип центру	А - локальний	В – загальноміські і районні		С- регіональні
По розміру	Малі	Середні	Великі	Найбільші
По зоні обслуговування	До 10 тисяч мешканців	15-30 тисяч мешканців	50-100 тисяч мешканців	150-200 тисяч мешканців і більше
По площі ділянки	0,1-1,0га	0,5-2,0га	2,5-9,0га	5,0-10га і більше
По структурно-планувальній організації	1-2 рівня	3-5 рівнів	5-9 рівнів	Більше за дев'ять рівнів
По композиції	Лінійні, компактні	Компактні розвинені	Складені з декількох об'ємів	Складні або інтегровані структури
По ступеню ізоляції від природно-кліматичного середовища	Відкриті, частково закриті	Закриті, частково відкриті	Комбіновані	Закриті, комбіновані, штучний мікроклімат
По застосуванню біокліматичних засобів	Часткове затінення, аерація	Часткове застосування біокліматичних заходів	Комплекс заходів захисту від негативного впливу середовища	Штучний мікроклімат
По змінності функційних процесів	Змінювані, гнучкі	Частково змінювані, частково жорсткі	Гнучка ПФО, не гнучка, комбінована	Гнучка, жорстка, комбінована

Класифікація громадсько-торгових центрів за структурними ознаками і рекомендації до їх впровадження в Йорданії залежно від їх статусу і місцевих умов

Варіант	Структура	Складові частини структури	Схема	Тип
1 – лінійна				
1а	СУГ – пішохідний прохід, оббудований з обох сторін лавками або лавками з майстернями, розміщеними в одному чи двох поверхах	1-пішохідний прохід; 2-лавки або лавки з майстернями; 3-галерея; 4-дах з отворами для освітлення та вентиляції або прозорий.		А
1б	Будинок уздовж вулиці – споруда з концентрацією функцій: перші поверхи торгові, верхні призначено під різні офіси, підземні – технічні з автостоянками включно	1-будинок; 2-крита арочна галерея на першому поверсі; 3-атріум.		А В-1
1в	Декілька споруд, поєднаних подіумом – комплекс з концентрацією функцій аналогічно з варіантом 1б, але з більшими можливостями для розширення обсягу надаваних різноманітних послуг. Може бути острівний або береговий варіант	1-подіум; 2-будинки, верхні поверхи яких здаються в оренду; 3-арочна пішохідна галерея.		В-2
2 – компактна				
2а	Проста – одна багатоповерхова споруда простої або ускладненої форми. Звичайно має подіум. Призначена для концентрації функцій: перші поверхи переважно призначені для торгових функцій; верхні різного призначення, частіше для оренди; підземні технічні	1-подіум; 2-основна споруда; 3-арочна пішохідна галерея; 4 – атріум.		А В-1

Варіант	Структура	Складові частини структури	Схема	Тип
26	Ускладнена – з декількох об'ємів, поєднаних спільним подіумом з атриумом або пішохідним простором. Звичайно з концентрацією функцій (Пропозиція автора)	1-подіум; 2-багатоповерховий будинок 3 – інтегрована з концентрацією функцій 3-атриум.		В-2
3 – інтегрована з концентрацією функцій				
3а	Острівний компактний варіант – інтегрований центр з концентрацією функцій, створених з сугів, торгових вулиць, базарних та інших майданів, дворів з окремими спорудами, призначеними для спеціалізованих центрів, офісів, готелів (ханів), культових, культурно-просвітницьких, розважальних та інших закладів. (Пропозиція автора)	1-головна площа; 2-мечеть; 3-торгово-комерційний центр; 4-суг; 5-культурний центр; 6-готель (хан); 7-овочевий базар; 8-транспортна стоянка.		В-2 С
36	Острівний лінійний варіант – інтегрований центр з концентрацією функцій (див. 3а.) (Пропозиція автора)	1-багатоповерхові будинки 3 – інтегрована з концентрацією функцій; 2-культурний центр; 3-озеленений двір; 4-суг; 5-транспортна стоянка.		В-2 С

АНОТАЦІЯ

Тайсір Мостафа Абдуль Кадір Раваждех. Історичні чинники формування композиції міських центрів Йорданії. Дисертація (рукопис) на здобуття вченого ступеня кандидата архітектури по спеціальності 18.00.01. – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Харківський Державний Технічний Університет Будівництва та Архітектури. Харків, 2001р.

Захищається кандидатська дисертація, присвячена дослідженню історичних чинників формування композиції міських центрів Йорданії. Досліджені історичні, етно-культурні, композиційні, середовищні, побутові, а також містобудівні принципи формування міських центрів в Йорданії та їх просторову і функційну композицію. Визначені закономірності формування сучасних МЦ. Розроблено просторово-часові моделі МЦ для умов Йорданії. Запропоновано нову методику допроектного аналізу. В роботі наведені численні приклади композиційних рішень МЦ. Результати дослідження можна реалізувати в проектній практиці і як матеріал для подальших наукових досліджень.

Ключові слова: формування, об'ємно-просторова композиція, міський центр, громадсько-торговий центр, містобудівне середовище, просторово-часова модель.

АННОТАЦІЯ

Тайсір Мостафа Абдуль Кадір Раваждех. Исторические факторы формирования композиции городских центров Иордании. Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 - теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. Харьковский Государственный Технический Университет Строительства и Архитектуры. Харьков, 2001.

Кандидатская диссертация посвящена исследованию исторических факторов формирования композиции городских центров Иордании, в результате которого были выявлены, изучены и классифицированы этнокультурные, композиционные, средовые, а также градостроительные факторы, определяющие основные принципы формирования их композиции. Систематизированы материалы по развитию центров в различные исторические периоды и приведена сравнительная их характеристика с зарубежными аналогами. Определены закономерности формирования общественно-торговых центров, как системообразующих элементов в системе современных городских центров Иордании. Разработаны пространственно-временные модели городских центров.

Предложены классификации городских центров по основным композиционным признакам, разработаны теоретические модели общественно-торговых центров различного назначения, величины и структуры для специфических условий Иордании, классификации по функционированию центров, «статусу», объемно-планировочной

структуре и другим главным признакам позволили представить городские центры как системные объекты, имеющие элементы, структурные связи, перспективы развития.

В работе были использованы натурные обследования и современные методы фотограмметрии.

Границы исследования – определены территориально Ближневосточным регионом и предметным аспектом – определением факторов функционально-планировочного и объемно-пространственного формирования композиции структуры центров городов Иордании в специфических условиях, сложившихся в процессе исторического развития.

Научная новизна и практическое значение работы заключена:

- впервые выполнен комплексном исследовании формирования городских центров в Иордании в историческом аспекте;
- разработанном теоретическом обосновании принципов формирования центров в Иордании, их пространственно-временных моделей и условий их применения в зависимости от местных условий, «статуса», величины, градостроительной ситуации, микроклимата и ряда других факторов.

Материалы диссертации могут быть использованы для дальнейших научных исследований и непосредственно в архитектурно-строительной практике Иордании, а также и в других странах Ближневосточного региона с подобными условиями.

Ключевые слова: формирование, объемно-пространственная композиция, городской центр, общественно-торговый центр, градостроительная среда, пространственно-временная модель.

ANNOTATION

Taiseer Mustafa Abdul Kadir Rawashdeh. The historical factors of the city's centers composition forming. The dissertation (monuscript) for candidate's degree on speciality 18.00.01 – theory and history of the architecture, the restouration of the memorable architectural pieces. Kharkov State Technical University of Building and Architecture. Kharkov, 2001.

The thesis deals witch investigation of the historical factors defining architectonics of the Jordan city's centers. The historical, cultural, national-ethnographical, environment, referring to the life of people and also town-planning tendencies stipulating primary principles of the Jordan's public-commercial centers architectonics and it's spatial and functional composition have been studied.

The principles of the modern PCC architectonics and it's spatial-temporary models have been worked out. The method of the predesigning analyses have been proposed. A numerous example of the PCC composition are cited as examples in the work. The results of the research may be utilized in the designing practice and future scientific investigation.

Kay-words: creation, volumetric-spatial composition, city's center, public-commercial centers, town-planning environment, spatial-temporary model.

Підписано до друку 9.03.2001р. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Умовн. др. арк. 1,0
Тираж 100 прим. Зам. 236

м. Харків, вул. Пушкінська, 68, Документ Сервіс

АВ 48.276

МИСТ

ПЕРВ